

ризується зниженням податкового тиску на населення;
 - через нормативний розподіл держава остаточно переходить до вилучень прибутків підприємств;
 - економічна криза 80-х років та перехід на нові умови господарювання породжує нові перерозподільно-фіскальні механізми, яким судилося проіснувати лише 1-2 роки;
 - податок на прибуток став свідченням наближення до загальноприйнятої практики оподаткування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комарова І.В. Історичні аспекти оподаткування селянства в Україні // Фінанси України. -2001. -№ 6.-С.96-102.
2. Сборник законодательства по сельскому хозяйству /Под ред. А. Болдырева. -Т.2. -М.: Госюриздат, 1955. -С.270-271, 348-351.
3. Ярошенко Ф.О., Павленко В.Л. Історія податків та оподаткування в Україні: Навчальний посібник. -Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. -240 с.

4. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права: В 6-ти т. - Т.1. Генезис налогового регулирования: У 2-х ч. -Ч.2. - Харьков: «Легас», 2002. -791 с.
5. Марьяхин Г.Л. Очерки истории налогов с населения в СССР. -М.: Финансы, 1964. -С.207.
6. Гурвич М.А. Советское финансовое право. -М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1952. -С.188-195.
7. Ярошенко Ф.О., Мельник П.В., Андрущенко В.Л., Мельник В.М. Історія оподаткування: Навчальний посібник. -Ірпінь: Нац. академія ДПС України, 2004. -242 с.
8. Галимон Л.С. Финансы сельского хозяйства: Учебник. -М.: Финансы, 1970. -С.179.
9. Горицкая Н. Подходный налог с граждан: будущее в прошедшем // Налоговое право. -1999. -№ 5. -С.21-24.
10. Налоги и налогообложение /Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской. -СПб.: Питер, 2001. -544 с.
11. Народное хозяйство в ССР за 70 лет. -М.: Статистика, 1987.

Надійшла до редколегії 12.06.2006

ЦЫМБАЛ П.В. ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В 50-90 ГОДАХ XX СТОЛЕТИЯ

Анализируется налоговая политика послевоенного периода до распада Советского Союза.

***

TSYMBAL P.V. LEGAL DESCRIPTION IN TAX POLICY OF UKRAINE FOR 50-90 YEARS THE XX CENTURY

In the article is analyzed the tax policy of post-war period to disintegration of Soviet Union.

Д.А. ШИГАЛЬ

канд. юрид. наук

Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого

УДК 347.962.2“1864”

ГОЛОВНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ МИРОВОГО СУДУ, СТВОРЕНОГО ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 РОКУ

Аналізуються результати практичної діяльності мирових судів, створених за судовою реформою 1864 р. На їх підставі робляться висновки щодо визначального напрямку функціонування мирових судів, покладеного також і у підгрунтя їх назви. Із залученням архівного та статистичного матеріалу пропонується новий погляд на природу мирового суду.

Мирові суди, створені у Російській імперії за судовою реформою 1864 р., були одним із найважливіших досягнень пореформеного судоустрою та цілком довели свою доцільність й ефективність в справі здійснення місцевого правосуддя. Їх позитивний вплив на формування у місцевого населення нових звичок цивілізованим і гуманним шляхом вирішувати юридичні складнощі не викликає жодних сумнівів. А результати їх правозастосовчої діяльності повністю переконують, що вони були вельми необхідними для розвантаження загальних судових органів від

обтяжливого обов'язку розглядати й вирішувати велику кількість малозначних цивільних і кримінальних справ. Разом з тим, незважаючи на вже усталену в юридичній науці думку щодо загального позитивного значення мирового суду, ще й досі не вщухають суперечки з приводу його головного призначення у загальній судовій системі, встановленої Судовими статутами 1864 р. Інакше кажучи, для чого був покликаний мировий суд: здійснювати функцію примирення між сторонами процесу, чи виконувати більш широкі обов'язки, у тому числі охоронного та адмі-

ністративного характеру? До речі, від правильного вирішення цього питання залежить й вірне трактування етимологічного підґрунтя самої назви "мировий суд".

Слід відзначити, що вказану проблему досліджували такі дореволюційні та сучасні вчені, як Б.В. Віленський [1], М.Г. Коротких [2], С.П. Мокринський [3], І.І. Поляков [4], І.Я. Фойницький [5], М. Холєв [6], І.Г. Шаркова [7] та ін. Разом із тим, незважаючи на наявність уваги з боку вчених-істориків до названого питання, будь-яка визначеність з приводу призначення мирового суду ще й досі відсутня. Саме цією обставиною зумовлюється мета даної статті – проаналізувати результати діяльності мирових судів для з'ясування головного напрямку їх функціонування. Її новизна полягає у підведенні певних підсумків у тому розмаїтті поглядів, що існують в історичній науці, на головне покликання мирового суду, створеного у середині XIX ст.

Розглядаючи питання щодо визначальної сутності мирового суду, перш за все, слід зупинитися на періоді підготовки судової реформи 1864 р. Як відомо, розробка основних положень судоустрою та судочинства, у тому числі й інституту мирових суддів, здійснювалася у два етапи. Перший – це проектування судової реформи у II відділенні в. й. і. в. канцелярії під керівництвом гр. Д.М. Блудова, який стояв на слов'янофільських позиціях і відрізнявся своїми консервативними поглядами, і другий – розробка судових перетворень у спеціальній комісії, яку фактично очолював С.І. Зарудний, прихильник західного шляху реформування російської судової системи.

Характерно, що при переході справи судового реформування від гр. Д.М. Блудова до комісії С.І. Зарудного істотно змінилися й погляди на природу мирового суду. Так, гр. Д.М. Блудов, знаходячись під впливом слов'янофільства, що висувало тезу про наявність у руської людини "правди внутрішньої" та її пріоритет над "правдою зовнішньою", вираженою у законі, вбачав у мировому суді, перш за все, патріархального арбітра сторін, який повинен спочатку застосовувати заходи до примирення сторін, і лише потім вирішувати спір за правилами скороченого судочинства. Відповідно основним обов'язком суддів визнавалося примирення сторін [2, с.84]. Коли ж за підготовку судових перетворень у Росії в 1861 р. взялася спеціальна комісія, мировий суд почав набувати й ознак повноцінного судового органу, а не лише примирителя сторін.

Показовим з цього приводу було прийняття спеціального Статуту про покарання, що накладаються мировими судьями, - своєрідного кримінального кодексу для мирових суддів. Тобто ставала очевидною орієнтація С.І. Зарудного на західноєвропейські континентальні правові традиції, де місцевий суд, зокрема у Франції, був звичайним судовим органом і не більше. Слід відзначити також, що, незважаючи на прийняття Статуту про покарання, функція примирення не була зовсім відкинута С.І. Зарудним і залишилася як одна з основних за новостворюваним мировим судом.

Цікаво, що з 31.07.1858 р. при міській думі Санкт-Петербурга розпочала діяти тимчасова комісія, призначенням якої був розгляд справ, що виникали між наймачами та працівниками. А незабаром після цього, у 1860 р., вже в Москві було створено аналогічну комісію для продовження позитивного, як це виявилось, досвіду комісії Санкт-Петербурга. Головними початками діяльності цих квазісудових органів були: обов'язок, перш за все, вишукувати засоби до примирення сторін і постановляти рішення тільки у випадку неуспіху в цьому, здійснення усного та на засадах скороченого й спрощеного порядку судочинства, колегіальність у розгляді справ тощо [8, с.26; 9, с.80]. Як вказує М.Г. Коротких, ці комісії зі скороченим порядком вирішення справ наглядно демонстрували доцільність мирового суду в Росії [2, с.85]. Дійсно, з цим важко не погодитися, тим більше, що позитивні результати діяльності комісії підтверджувались конкретними даними. Так, протягом дев'яти місяців свого існування комісією Санкт-Петербурга було вирішено 773 справи з 936, що надійшли до неї. З 773 вирішених справ 460 було закінчено миром [8, с.26]. Якщо це "ще не доводить вигоди словесного судочинства, то ми, - заявляла прогресивна печать, - відмовляємося вірити, що двічі два - чотири. ... Особливо нас глибоко вразила цифра 460 справ, кінчених миром. От вам уся російська людина! От вам уся необхідність у помилковому крутістві, що розгалужується на нескінченні інстанції! Російська людина до того не довіряє їм, і до того не охоча судитися, що ледве бачить рішення, котре її скільки-небудь задовольняє, вона і поспішає миритися..." [8, с.30].

Звичайно, що діяльність вказаних комісій, особливо у напрямку примирення сторін, також робила свій істотний вплив на авторів судової реформи. Однак, слід відзначити, що С.І. Зарудний наприкінці підготовки судової реформи так і не визначився остаточно, який саме напрям функціонування мирових судів є визначальним: примирливий чи суто судовий. Саме тому цілком закономірною стала й невизначеність стосовно природи мирового суду самих Судових статутів 1864 р.

А що показують результати практичної діяльності мирових судів? Можливо, вони дадуть змогу остаточно визначитися сьогодні з головним покликанням мирового суду? Так, загальні результати примирливої діяльності мирових судів по Російській імперії у вигляді таблиці 1 мають наступний вигляд:

Як видно з табл.1, практика мирових судів представляє доволі таки слабкий розвиток їх діяльності з примирення сторін. Такі ж результати являє примирлива діяльність й Куп'янських мирових суддів Харківської губернії, які у 1882 р. з 2568 кримінальних справ усього миром закінчили 337, або 13 %, а з 3701 цивільних справ – 557, або 15 % [10, с.194]. Статистичний матеріал Керченського судово-мирового округу Таврійської губернії також підтверджує вказані дані. Так, за десятиріччя 1870-1879 рр. мировими судьями цього округу було закінчено миром 3061 кримінальних (22 %) та 3003 цивільних (18 %) справ, а усього з 30000 – 6064 справи, тобто 20 %. Керченським мировим з'їздом було закінчено миром 163 справи, що становить 7,75 % з усієї кількості вирішених справ. Показово, що при цьому відсоток справ, що закінчувалися у Керченському судово-мировому округу миром, з кожним роком значно зменшувався. Наприклад, у 1870 р. він становив 25 %, а у 1879 р. – вже 12 % (табл.2).

Таким чином, результати практичної діяльності мирових судів у сфері примирення сторін наочно свідчать про те, що воно (примирення) не було головним напрямком їх функціонування. Більше того, з табл.1 і 2 випливає те, що з часом більш пріоритетним ставав саме судовий розбір конфліктів.

Таблиця 1 - Результати примирливої діяльності мирових суддів [3, с.47]

Роки діяльності мирових суддів	Кількість справ (із загального обсягу), закінчених мировими судьями шляхом примирення (у відсотках)		Кількість справ (із загального обсягу), закінчених мировими з'їздами шляхом примирення (у відсотках)	
	кримінальних	цивільних	кримінальних	цивільних
1866	26	-	2,5	4,2
1867	22	33	2,7	5
1869	23	-	3,8	4,1
1870	22	-	4	5,2
1871	20	27	4,5	5,5
1872	19	20		
1873	16	18		
1874	15	17		
1875	14	15		
1876	13	13		
1878	13	13		
1880	12	13		
1881	12	12		
1882	11	12		
1883	9,5	11,5		

Таблиця 2 - Результати примирливої діяльності мирових суддів Керченського судово-мирового округу Таврійської губернії [6, с.2-3]

Роки діяльності мирових суддів	Кількість справ, закінчених мировими судьями 1-ї та 2-ї дільниць шляхом примирення		Кількість справ, закінчених Керченським з'їздом мирових суддів шляхом примирення	
	кримінальних та цивільних разом	щодо загального обсягу розглянутих справ (%)	кримінальних та цивільних разом	щодо загального обсягу розглянутих справ (%)
1870	965	25	12	8,9
1871	851	24	25	10,2
1872	801	23	20	6,3
1873	697	20	28	10,4
1874	631	15	17	7
1875	506	17	14	7
1876	641	19	9	4,6
1877	410	17	15	8,3
1878	314	18	9	4,5
1879	248	12	14	6,6
Усього за 10 років	6064	20	163	7,75

Досить цікаво такий стан справ, що склався з примирливою діяльністю, пояснювався деякими з сучасників судової реформи 1864 р. Так, на думку М. Холева, причини незадовільних результатів з примирення сторін лежали як у різноплемянному складі місцевого населення (руські, українці, греки, вірмени, татари, турки, неаполітанці, євреї та ін.), так й у великому розповсюдженні "брудної, безграмотної вуличної адвокатури, яка... штучно створює собі клієнтелу серед темного, бідного люду... та діяльність якої, плодючи нескінченні, зайві тяжби,... паралізує можливість миролюбного закінчення справ, сильно підриваючи при цьому наріжну основу мирового суду - принцип примирення" [4, с.9-10; 6, с.16-24].

Думаємо, що у цілому можна приєднатися до міркувань М. Холева, хоча головну причину таких "незначних" результатів примирливої діяльності мирових суддів слід вбачати, перш за все, у зростанні та якісній зміні правосвідомості місцевого населення. Якщо на момент здійснення судових перетворень у Росії її типовий обиватель цілком знаходився під впливом розуміння про суд як патріархального, при цьому нерідко свавільного, "вершителя людських дол", скаржитися на рішення якого не тільки даремно, але й нерозумно, то після судової реформи 1864 р. такі

розуміння мало-помалу починають уступати місце іншим, у основі котрих суд вже уявляється як середовище безстороннього, компетентного та відносно справедливого вирішення спорів та конфліктів. Вирішення справ шляхом примирення не стало пріоритетним напрямком діяльності мирового суду, оскільки безправний та „темний” раніше обиватель із року в рік поступово зростав у відчутті самого себе повноцінним громадянином, й так само відчував себе здатним не тільки підкоритися умовам примирення у судовому засіданні, а й захистити власні порушені права та отримати у судовому процесі перемогу!

І останній штрих: окрім того, що результати діяльності мирових суддів свідчать про пріоритет саме судової практики над примирливою, слід відзначити й те, що мирові судді досить часто здійснювали обов'язки також адміністративного та охоронного характеру. Так, вони відкривали сільські з'їзди для виборів гласних та затверджували їх голів; виконували нотаріальні обов'язки у своїй дільниці, якщо у ній не було нотаріуса, зокрема обов'язки з охорони спадщини, як те, наприклад, було по справі "про затвердження в правах спадщини вдови І. Толмачової", що розглядалася мировим суддею 3-ої дільниці Вовчанського повіту [11, л.1-2]; засвідчували торгові довіреності; брали

участь у складанні чергового та періодичних списків присяжних засідателів; видавали разом зі священниками призовникам на військову службу свідоцтва про хворобу у випадку відсутності медика тощо. Окрім цього, мирові судді приводили до присяги чинів лісової стражі [12, л.61], несли різноманітні обов'язки з устрою приміщень для заарештованих за вироками мирових суддів, брали участь в оглядові душевно хворих осіб, входили до складу повітового із селянських справ присутствія та ін. [5, с.334-335; 7, с.84]. Все це свідчить про те, що мирові судді, окрім здійснення суто судових функцій, мали досить значний вплив й на місцеве громадське життя.

Отже, які висновки можна зробити?! По-перше, це те, що при визначенні головного напрямку функціонування мирових судів, створених за судовою реформою 1864 р., слід орієнтуватися на результати їх практичної діяльності. Ні Судові статуту, ні міркування авторів судової реформи не можуть бути визначальним критерієм, і перш за все, внаслідок їх суб'єктивного характеру. Наприклад, у роз'ясненні до ст.72 "Статуту цивільного судочинства" мировий суд трактується як "посередник та примиритель сторін, що сперечаються" [13, с.55]. А вже у роз'ясненні до ст.1 і 10 "Заснування судових установлень" йдеться про те, що "мирові судді повинні бути за перевагою місцевими суддями й хранителями миру" [14, с.26], й що "на мирового суддю покладається не тільки розбір та вирішення багатьох цивільних спорів й позовів, але й охорона громадського порядку та спокою..." [14, с.13-14].

По-друге, результати практичної діяльності мирових судів свідчать про те, що принцип примирення не можна робити визначальним для з'ясування їх сутності й відповідно етимологічного підґрунтя їх назви.

І по-третє, обов'язково слід враховувати той факт, що на практиці мировий суд за своїм значенням став для місцевого обивателя явищем значно більшим, ніж просто місце компетентного вирішення спорів, та перетворився з часом на місцеву установу, що була покликана, в самому широкому сенсі, охороняти та захищати інтереси сільського миру. Можливо, саме цей, найбільш широкий аспект і слід враховувати, з'ясовуючи головне призначення мирового суду?

ЛІТЕРАТУРА

1. Виленский Б.В. Подготовка судебной реформы 20.11.1864 года в России. –Саратов: Изд-во Саратовск. ун-

та, 1963. –148 с.

2. Коротких М.Г. Самодержавие и судебная реформа 1864 года в России. –Воронеж: Воронежск. ун-т, 1989. –184 с.

3. Мокринский С.П. Выборный мировой суд. – Петроград: Сенатская типография, 1914. –66 с.

4. Поляков И.И. Становление и деятельность мировой юстиции в Таврической губернии (60-80-е годы XIX в.) // Проблемы законности: Республ. міжвідом. наук. зб. -2000. –Вип.44. –С.16-24.

5. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. –СПб.: Типография т-ва «Общественная польза», 1912. –Т.І. –ХІІ. -566 с.

6. Холев Н. Десятилетие мировой юстиции Керченского округа (судебно-статистический очерк) // Журнал гражданского и уголовного права. –1881. –№ 4. –С.1-10.

7. Шаркова И.Г. Мировой судья в дореволюционной России // Государство и право. –1998. –№ 9. –С.79-85.

8. Наша юстиция (рубрика «Современная хроника России») // Отечественные записки. –1859. –№ 11. –Т.СХХVII. –С.26-30.

9. Словесный суд в Москве (рубрика «Политическое обозрение и заметки») /Современная летопись Русского вестника // Русский вестник. –1860. –№ 9. –Т.ХХIX. –С.80-88.

10. Доклад о движении дел у мировых судей и мировом съезде по Купянскому судебному-мировому округу... // Журналы Купянского очередного уездного земского собрания 5, 6 и 7 сентября 1885 года. –Харьков: Тип. окруж. штаба, 1886. –С.192-196.

11. Державний архів Харківської області. –Ф.596. –Оп.1. –С.102.

12. Державний архів Харківської області. –Ф.595. –Оп.1. –С.1812.

13. Устав гражданского судопроизводства // Судебные уставы с изложением рассуждений, на коих они основаны. 20.11.1864 года. Второе дополненное издание. –СПб.: Издательство Государственной канцелярии, 1867. –Ч.1. –VII, II, XXXVIII. -713 с.

14. Учреждение судебных установлений // Судебные уставы с изложением рассуждений, на коих они основаны. 20.11.1864 года. –СПб.: Изд-во Государственной канцелярии, 1867. –Ч.3. –V.LIII. -567 с.

Надійшла до редколегії 27.07.2006

ШИГАЛЬ Д.А. ГЛАВНОЕ НАЗНАЧЕНИЕ МИРОВОГО СУДА, СОЗДАННОГО ЗА СУДЕЙСКОЙ РЕФОРМОЙ 1864 ГОДА

Анализируются результаты практической деятельности мировых судов, созданных за судебной реформой 1864 г. На их основании делаются выводы об определяющем направлении функционирования мировых судов, положенного также и в основу их названия. С привлечением архивного и статистического материала предлагается новый взгляд на природу мирового суда.

***

SHIGAL' D.A. MAIN PURPOSE OF THE PEACE COURT CREATED BEHIND JUDICIAL REFORM ON 1864

Results of practical activities of the peace courts created behind judicial reform on 1864 are analyzed. On their basis are drawn conclusions concerning the determining direction of functioning of peace courts put as well in a basis of their name. With attraction of an archival and statistical material the new sight on a nature of peace court is offered.

“ПРАВО І БЕЗПЕКА” – інтелект виважених рішень